

Микола Тимошик

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

доктор філологічних наук, професор

Київський національний університет культури і мистецтв

(Київ, Україна)

tymoshyk.m@gmail.com

УДК: 070.23-024.72:334.724.4-047.64](477)

БАГАТОТИРАЖНІ ГАЗЕТИ: ТИПОЛОГІЯ, СТАТУС, ФУНКЦІЇ, ПРОБЛЕМАТИКА

**(за архівними документами та матеріалами
Буковини)**

DOI 10.37222/2786-7552-2024-5-5

Уперше в українському журналістикознавстві осмислено феномен багатотиражних газет як низової ланки сукупності засобів масової інформації комуно-більшовицької системи, що зумовлює новизну дослідження, метою якого є визначити типологію цього сегмента преси, з'ясувати час і порядок її заснування, охарактеризувати особливості її функціонування.

Цей специфічний вид радянських видань – винахід суто тоталітарної системи, одна з ланок контрольно-репресивного механізму, за допомогою якого й могла так довго існувати така система.

Така преса у статті розглядається як важливий засіб організації трудящих міста і села для зомбування свідомості простих радянських людей головними ідеологемами системи. Місцями заснування аналізованих газет зазвичай були економічно міцні виробничі підприємства, великі колгоспи, державні установи, навчальні заклади, військові частини, міжколгоспні машинно-тракторні станції.

Разом із районними, обласними, республіканськими та всесоюзними газетами вони складалі єдину систему ЗМІ.

Проаналізована типологія цього сегмента преси. Вона охарактеризована такими різновидами: фабрично-заводські,

колгоспні газети, газети політвідділів машинно-тракторних станцій (МТС), навчальних закладів.

В організаційному аспекті характеризуються засновники, фінансові засади видань, періодичність, обсяги та наклади.

У висновках підкреслено, що на практиці контроль за тематичною спрямованістю багатотиражних газет, як також і підбір керівних кадрів для них, належали до сфери компетенції відділу пропаганди і агітації обкому партії. Однак, зважаючи на те, що цей сегмент преси був збитковим і фінансувався здебільше самими засновниками – підприємствами колгоспами чи навчальними закладами, тому партійний контроль за дотриманням періодичності, обсягу, оформлення був слабшим порівняно з вимогами до районних газет. Натомість відділи пропаганди райкомів та обкому партії більше контролювали зміст, ідеологічну спрямованість публікацій.

Ключові слова: багатотиражні газети, низова преса, місцеві журналісти, колгоспи, підприємства, машинно-тракторні станції, навчальні заклади, ідеологічна робота, трудові колективи.

Постановка проблеми та її актуальність. Пізнання й осмислення уроків радянської журналістики як складової системи тоталітарного суспільства актуалізується нині, в новочасну російсько-українську війну.

За пропагандистською та організаторською функціями партійно-радянської преси стояло прагнення правлячої партії засобами друкованого слова сформувати серед українців новий тип взаємовідносин, побудований на усупільненні виробництва, ствердженні комуністичної ідеології, нехтуванні в свідомості селян національного, особистісного, приватного, індивідуального.

У сформованій здебільшого у 20–30-ті та ствердженій остаточно в 50-ті рр. XX ст. системі засобів масової інформації і пропаганди комуно-більшовицької доби правляча компартія великого значення надавала місцевій пресі, однією

з ланок яких були багатотиражки. Незважаючи на тривалий час існування, значне поширення в суспільному середовищі, явище багатотиражок залишається досі не вивченим і не осмисленим в уроках тоталітарної журналістики.

Об'єкт дослідження – організаційні та проблемно-тематичні аспекти діяльності редакцій багатотиражних газет Чернівецької області від початків заснування в 1940 р. до пори горбачовської перебудови середини 80-х рр. ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Чи не одинокою дослідницею цієї проблематики в Україні можна вважати Ольгу Вакульчук. Упродовж 2019–2021 рр. вона оприлюднила кілька статей про цей вид періодики в контексті історичної науки, а в 2022 р. захистила докторську дисертацію на відповідній спецраді в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Тема дослідження звучить так: «Багатотиражні газети України як феномен радянської преси (1917–1941 рр.» (Вакульчук, 2022).

У журналістикознавчій науці означені в заголовку статті аспекти діяльності багатотиражних газет упродовж усього історичного періоду їх існування (типологія, періодичність виходу, накладу, тиражна політика, управління, контроль змісту) ставляться вперше.

У цьому вбачається актуальність теми та її новизна.

Завдання дослідження. Автор поставив за мету з'ясувати: типологію багатотиражних газет, передумови їх виникнення, засновників, періодичність виходу, накладу, змістові акценти та форми і засоби контролю за їх діяльністю.

Виклад основного матеріалу

Періодичність виходу, обсяги та накладу

Феномен існування цього сегмента радянської друкованої періодики в тому, що в питаннях організаційного характеру для них були певні послаблення. Скажімо, щодо періодичності випуску. Зазвичай ця графа заповнювалася в установчих документах, однак майже повсюди не виконувалася. Все залежало від фінансових можливостей засновників та кадрового потенціалу редакцій.

Найбільший порядок у цьому питанні спостерігається в сегменті багатотиражок політвідділів МТС. За статистичними даними 1951 р., з 18 газет 14 стабільно виходили у світ двічі на тиждень (отож, по 103–104 випуски за рік).

Для прикладу, редакція багатотиражки Чернівецького текстильного комбінату «Текстильник Буковини» упродовж календарного року здійснила 47 випусків, фактично цим підтвердивши заявлений від початку статус тижневика¹.

Інша картина у сегменті колгоспних багатотиражок. Тут спостерігається різюча контрастність. Оперуємо даними за 1959 рік.

Із діючих в області 45 колгоспних газет відносно близькими до щотижневиків були хіба що «Фальківський лісозаготівельник» (Фальки-Берегомет, Вижниччина) та «Колгоспне життя» (колгосп ім. Сталіна, Глибока) – по 39 випусків.

Лише чотири редакції могли прозвітувати, що дотримувалися періодичності виходу тричі на місяць: «Вперед» (колгосп «Червоний Прапор», с. Карапчів, Вашківеччина), «Зоря» (колгосп «Зоря Комунізму», с. Черногузи, Вижниччина), «Колгоспник Прикарпаття» (колгосп ім. Ю. Федьковича, с. Верхні Лукавці, Вижниччина) та «Ленінським Шляхом» (колгосп «Заповіт Ілліча», с. Давидівка, Сторожинеччина).

Утім, більшість багатотиражок із цього списку впродовж року приходили до читачів двічі або раз на місяць. Від шести до дев'яти разів на рік «засвітилися» газети в Порубному, сторожинецькому Банилові, Вікні, Чагорі, глибоцькому Карапчеві. Ледь витягнули на кварталники (чотири випуски на рік) у Динівцях, Сергіях, Розтоках, Сокирянській райспоживспілці. Завершує список аутсайдерів газета «Вяца колхозніка» (колгосп «Радянський прикордонник», с. Тарасівці Новоселицького району) – за рік вийшло у світ лише три числа².

¹ Статистичні дані про роботу політвідділів газет Чернівецької області за 1951 рік. Державний архів Чернівецької області (далі –ДАЧО). Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 41. Арк 41.

² Список багатотиражних газет, які виходили в Чернівецькій області за станом на 1 січня 1959 року. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 143. Арк. 7.

Щодо накладів. Вони залежали від кількості працюючих на підприємстві та затвердженого кошторису. В середньому одне число мало від 300 до 800 примірників. Кількість примірників окремих чисел деяких видань доходила до тисячі.

Для прикладу, в Новоселицькому районі в 1951 р. виходило аж сім колгоспних багатотиражок: три з них – українською, три – молдавською і одна – російською мовами. «Зірка» (колгосп «Червона Зірка»), «Шлях до комунізму (колгосп ім. Шевченка), «Стягул ленініст» (колгосп ім. К. Маркса, с. Динівці), «Вяца Ноуе» (колгосп ім. Жданова, с. Маршинці), «Кировец» (колгосп ім. Кірова, с. Мамалига) та «Вяца колхозніке» (колгосп «Радянський прикордонник», с. Тарасівці) друкувалися накладом по 500 пр., а «Де друмул ленініст» (колгосп ім. Ватутіна, с. Костичани) – 550 пр.³

Фабрично-заводські багатотиражки

Зважаючи на те, що Чернівці від початку не були крупним промисловим центром, тут до 1959 р. видавалася одна багатотиражка – «Текстильник Буковини» (Чернівецький текстильний комбінат).

У середині 1960-х рр. цей процес поживався. Так, бюро Першотравневого (у Чернівцях) райкому партії приймає 17 листопада 1965 р. таке рішення: «Враховуючи пропозиції партійних, комсомольських та профспілкових організацій, просити обком партії увійти з клопотанням перед ЦК Компартії України про заснування багатотиражних газет та виділення ставок редакторів багатотиражок на панчішному комбінаті, машинобудівному заводі і виробничих об'єднаннях “Буковина”, “Трембіта”»⁴.

До цього сегмента можна віднести низку багатотиражних газет відомих в області лісокомбінатів та ліспромгоспів (у Путилі, Вижниці, Фальках) та газету будівельно-монтажного управління в Кельменцях.

³ Список багатотиражних газет, які виходять у колгоспах Новоселицького району (на 1951 р.). ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 143. Арк. 41.

⁴ Про заснування багатотиражних газет на підприємствах району: постанова бюро Першотравневого райкому КП України від 17 листопада 1965 року. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 216. Арк. 26.

Колгоспні багатотиражки

Усіх таких багатотиражок на область було 33. Найбільше – в Новоселицькому (7), Вашківському, Путильському (по 4), Глибоцькому (3), в інших районах – по 2. З назв тут переважає слово *колгоспник*: «Колгоспне життя» (Банилів), «Колгоспна правда» (Витилівка), «Колгоспник Прикарпаття» (Верхні Лукавці), «Колгоспник» (Борівці). Дуже мало трапляється назв, які прив'язані до місця й позбавлені політичного присмаку.

Із часом кількість колгоспних багатотиражок в області збільшувалася. Часто з ініціативою заснувати багатотиражку виступали правління колгоспів. Аргументи, які вони наводили, були різними, але частіше повторювалося таке: «потреба вдосконалення й ефективності внутріколгоспної інформації», «необхідність посилення антирелігійної пропаганди серед населення». Принаймні так доводили необхідність заснувати газети при парткомах колгоспів «Росія» та ім. Ю. Федьковича в поданні Вишницького райкому партії на бюро обкому партії⁵.

Зазвичай на такі подання відмов не було.

Так, рішенням секретаріату обкому партії від 4 березня 1970 р. затверджений випуск чотирьох багатотиражних газет: «Колгоспне життя» (колгосп «Росія» Вишницького району), «Прапор Перемоги» (колгосп ім. Ю. Федьковича цього ж району), «Колгоспна Зоря» (колгосп ім. 28 червня Сторожинецького району) та «Колгоспник Верховини» (колгосп «Зоря Карпат» Путильського району)⁶.

Інша річ, що дотримуватися встановлених правил ведення газетної справи в низці колгоспів нерідко забували. В архівних документах трапляються службові записки відповідних контролюючих органів про різні порушення. Скажімо, партійна організація колгоспу «Зоря Карпат» Путильського району видавала свою газету «Колгоспник Верховини» коли

⁵ Про заснування багатотиражних газет у районі. Подання Вишницького райкому партії до Чернівецького обкому партії. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 275. Арк. 7.

⁶ Доповідна записка начальника управління з охорони державних таємниць у пресі М. Царьова секретарю Чернівецького обкому партії від 7 липня 1970 р. про нові багатотиражні газети. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 275. Арк. 8.

хотіла: станом на 15 червня 1970 р. вийшло лише чотири числа замість одинадцяти. А ось про дивне самоуправство в колгоспі ім. 28 червня Сторожинецького району: газету видають справно, але не з тією назвою, яку затвердив обком партії, – замість «Колгоспної Зорі» виходить просто «Колгоспник». Парторганізація і правління колгоспу ім. Кірова того ж району зігнорували рішення обкому партії припинити видавати там газету «Колгоспник Прикарпаття» через системні порушення. Після отримання рішення про закриття газети її продовжували видавати. Про це довідуємося із доповідної записки обкому партії начальника управління з охорони державних таємниць у пресі М. Царьова⁷.

Багатотиражки політвідділів МТС

У перші роки колективізації буковинського села новостворені колгоспи не мали можливості купувати техніку. Первинно влада концентрувала її довкола більших сіл у формі *машинно-тракторних станцій* (МТС). Це були державні підприємства, за допомогою яких ще не зміцнілі економічно колгоспи одержували можливість за договірними зобов'язаннями брати в оренду трактори, комбайни та автомобілі, ремонтувати та обслуговувати їх. Повсюдне створення МТС почалося на Великій Україні після виходу 5 червня 1929 р. постанови Ради праці та оборони СРСР «Про організацію МТС» (доти були окремі тракторні загони). Проіснували до кінця 50-х рр. у формі реорганізованих після 1957 р. ремонтно-технічних станцій. Поступово усе технічне начиння МТС продавалося колгоспам.

Загалом для зміцнення матеріально-технічної бази МТС на Буковині офіційний Київ надіслав наприкінці зими 1941 р. 143 комбайни і 200 інших сільськогосподарських машин з необхідним технічним начинням – сівалками, плугами, боронами. Тієї ж весни вони виорали понад 6000 гектарів, засіяно майже 3000 гектарів зерновими. Своє виробниче

⁷ Доповідна записка начальника управління з охорони державних таємниць у пресі М. Царьова секретарю Чернівецького обкому партії від 7 липня 1970 р. про нові багатотиражні газети. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 275. Арк. 8–9.

завдання МТС виконали на 131,6 відсотка (У сім'ї народів-братів, 1969).

Від тієї пори на Буковині було створено 18 машинно-тракторних станцій. За місцем розташування: 12 – у райцентрах (окрім Чернівецького району, де МТС не було, та Вашківців, МТС якої розмістили у Валах) та 6 – у найбільших селах буковинської «глибинки», довкола яких формувалися своєрідні сільські кущі.

Перелічимо їх за районами: Веренчанська і Вікнянська МТС у Заставнівському, Вартиківська у Кельменецькому, Клішківська у Хотинському, Романківецька у Сокирянському, Стальнівецька в Новоселицькому районах.

Більшість багатотиражних газет при них отримали назви з іменами вождів пролетарської держави.

З іменем Сталіна було аж чотири газети («Сталінець» у Глибоці, «Сталінська Правда» у Клішківцях, «Сталінський Прапор» у Вікні, «Сталінський Шлях» у Садгорі).

Натомість з іменем Леніна – три газети («Прапор Леніна» в Новоселиці, «Ленінець» у Романківцях та «Ленінський Шлях» у Валах).

Зі словом «більшовик» – також три газети («Більшовицьке Слово» (Вартиківці), «За Більшовицькі колгоспи» (Стальнівці), «Більшовицька правда» (Хотин)⁸.

На Буковині МТС існували до початку 1960-х рр. З остаточним розформуванням цих виробничих підрозділів з обслуговування колгоспів перестали існувати і їхні періодичні друковані органи, які упродовж років були своєрідним «недремним оком» невсипущого партійного контролю за всім, що відбувалося в українському селі.

Багатотиражки навчальних закладів

В області такою була одна – «За сталінські кадри» при Чернівецькому держуніверситеті. Перше число багатотиражки вийшло у світ 1 вересня 1947 р., а першим редактором був П. Василенко. Газета після того двічі перейменувалася:

⁸ Статистичні дані про роботу політвідділівських газет Чернівецької області за 1951 рік. Переписка с издательствами, с ЦК КП Украины по вопросу работы Министерств, печати и культпросветучреждений. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 22. Арк. 68.

1956 р. – на «Радянський студент», 1990 р. – на «Університетський Вісник».

У різний час редакторами її були відомі вчені та журналісти. Серед них – автор першого в Україні словника журналістських термінів Д. Григоращ, дослідник української діаспори І. Руснак, українознавець В. Антофійчук. Наклад цього видання в різні роки становив від 400 до тисячі примірників.

«Колгоспник Буковини» як дзеркало радянського села

Із 45 багатотиражок, що діяли на Буковині наприкінці 1950-х рр., оберемо для аналізу «Колгоспник Буковини» – орган політвідділу Вижницької МТС.

Цей вибір обумовлений двома чинниками.

Перший: збереглася підшивка цього видання.

Другий: віднайдено архівні матеріали з розгляду діяльності її редакції на бюро обкому партії. Йдеться, зокрема, про довідку інструктора відділу пропаганди і агітації обкому партії Б. Привалова⁹.

Отож, є достатньо матеріалу, аби повернути з архівних тек фактично невідомі сторінки з життя цього специфічного сегмента тоталітарної журналістики. Він уже давно відійшов у небуття, однак уроки його все ще не пізнані й не засвоєні.

І з аналізу підшивки, і з архівної довідки постає не вельми оптимістична картина буття багатотиражок тієї пори на Буковині.

Умови праці

У приміщенні редакції немає світла, відсутня точка для радіоприймача, телефонний апарат – на одному номері з редакцією районної газети «Верховина». До редакції не надходить за передплатою жодна обласна чи республіканська газета. Відсутня будь-яка довідкова чи фахова література. Тривалий час не заповнена посада відповідального секретаря, фактично випускає газету одна людина – редактор Ф. Горбовий.

⁹ Привалов Б. Справка о работе газеты «Колгоспник Буковини» – органа политотдела Вижницкой МТС. *Архів «Радянської Буковини»*. Папка «Довідки». Арк. 112.

Стан із передплатою та поширенням

Наклад газети – 750 примірників.

Як він поширюється?

282 примірники віддрукованого числа «залягли» в редакції як нереалізовані. В колгоспах «Червона Буковина» та ім. Федьковича на друге півріччя не передплачено жодного примірника «свої» газети. У колгоспі «Шлях Соціалізму» – всього лише три передплатники. Газета не популярна серед механізаторів МТС. Якщо в 1951 р. серед цієї категорії потенційних читачів було 120 передплатників, то в 1952 р. – лише вісім.

Тематика газетних виступів

Головна претензія до змісту «Колгоспника Буковини» (як, до речі, й інших багатотиражок) є зловживання передруками – переважно із центральних чи республіканських, рідше – обласних газет. Цілком очевидно, що бракувало власних матеріалів. Однак у цьому питанні панує нерозбірливість. Ті передруки бодай дотично хай би мали хоч якийсь стосунок до місцевого життя. Натомість читачам гірського району пропонувалися великі за обсягом статті про вигул корів у... Саратовській області, травосіяння у колгоспах Львівщини, осушування боліт на Волині, оранку в Криму...

Ще одна серйозна вада цієї газети як органу політвідділу однієї з машинно-тракторних станцій в області – фактична відсутність на шпальтах проблематики самої МТС. Скажімо, в матеріалах «На зборах колгоспу “Радянська Буковина”» (4 січ.), «За що критикували правління колгоспу ім. Федьковича» (25 січ.), «Глибше вникати в економіку колгоспу» (5 лют.), «Виправити становище» (14 берез.), «Увагу тваринництву» (14 квіт.) та в низці інших – жодного слова про цю важливу міжколгоспну структуру, яка технічно обслуговує ці колгоспи і власне забезпечує їхню життєдіяльність. Це ж стосується передових статей, де подаються здебільше директиви влади для правління чи партійних організацій колгоспів. І в них також жодним чином не заторкується проблематика МТС, чийм органом є газета.

Хто і як контролював зміст?

На практиці контроль за тематичною спрямованістю багатотиражних газет, як також і підбір керівних кадрів для них, належали до сфери компетенції відділу пропаганди і агітації обкому партії. У щорічних планах його роботи не обходилося без заслуховування звіту про діяльність тої чи тої редакції багатотиражної газети. Для обговорення пропонувалися дві доповіді: звіт самого редактора та критичний огляд газети, який попередньо доручали зробити одному з відповідальних працівників обкому партії. Часто такі огляди готував за дорученням обкому партії редактор котроїсь із районних газет або й обласної. Структура такого огляду мала типовий характер. На початку – коротко про найбільш позитивне. Далі – критика, що в обсязі займала від трьох до семи сторінок тексту. Завершувалися огляди рекомендаціями та настановами.

За результатами обговорення постанова бюро обкому партії із цього питання надсилалася до редакцій усіх газет області для орієнтиру та врахування зазначених, зазвичай типових, недоліків та рекомендацій і вказівок у подальшій роботі редакцій.

Документ про рішення бюро складався із скороченого викладу двох доповідей та резолютивної частини. В останній найчастіше були пункти про звільнення з роботи редактора чи винесення йому одного з виявів партійних стягнень – зауваження, догани, суворой догани без занесення та із занесенням в облікову партійну картку.

Конкретизуємо суть питання на прикладі засідання бюро Чернівецького обкому партії від 3 липня 1952 р., на якому обговорювалася діяльність редакції газети політвідділу Вижницької МТС «Колгоспник Буковини».

Зі звітом виступив редактор газети Ф. Горбовий, співдоповідач – інструктор відділу пропаганди і агітації М. Привалов.

Уже з першого абзацу прийнятої постанови – жодного позитивного слова про газету, суцільний «розгром»: «Бюро

відзначає, що газета “Колгоспник Буковини” ведеться на вкрай низькому ідейно-політичному рівні і незадовільно виконує свою роль у справі комуністичного виховання мас»¹⁰.

Далі в документі – низка критичних закидів, радше – претензій до роботи редакції. Спробуємо вникнути в їхній зміст, виділяючи місця в документі, за якими редакції згодом мають «вжити заходів з усунення вказаних недоліків».

Претензії до висвітлення колгоспного життя:

«Газета **поверхово висвітлює** роботу тракторних бригад, колгоспів і партійних організацій, **погано веде роботу** за своєчасне виконання машинно-тракторними станціями і колгоспами планово-сільськогосподарських робіт і зобов’язань перед державою».

Претензії до висвітлення діяльності парторганізацій:

«Редакція **працює у відриві** від партійних організацій, не залучає до виступів у газеті секретарів парторганізацій».

Претензії до висвітлення пропагандистської і масово-політичної роботи:

«Газета **слабо висвітлює** зміст, форми, методи роботи пропагандистів. В газеті **відсутні змістовні матеріали** про досвід роботи агітколлективів, про організаційно-масову роботу в тракторних і польових бригадах, **недостатньо висвітлюються** питання партійного керівництва комсомолом і політико-виховною роботою серед сільської молоді».

Претензії до висвітлення теми дружби радянських народів:

«В опублікованих матеріалах **слабо відбиваються** питання про комуністичне виховання трудящих, дружбу російського і українського народів, радянський патріотизм, сталінський план перетворення природи, великі будови комунізму».

Як назвати те з партійного документа, що процитоване вище?

¹⁰ О работе редакции газеты политотдела Вижницкой МТС «Когоспник Буковини». *Архів редакції газети «Радянська Буковина»: постановлення бюро Черновицького обкома КП(б)України от 3 июля 1952 г. Папка «Директиви: Листування з обкомом партії за 1949–1952.*

Не більше не менше це схоже на словесну полову, політичну тріскотню, бюрократичне словоблудство. З такого тексту не видно конкретної справи, не зрозуміло, як її вдосконалювати чи виправляти.

Не менш «цікаво» сприймається сьогодні і постановочна частина документа. Тут на дві сторінки про те, що має зробити газета, щоб виправити виявлені недоліки.

Подамо окремі фрагменти:

- поліпшити роботу з авторським активом;
 - ширше залучати до участі в газеті передовиків виробництва;
 - підняти ідейно-політичний рівень газети;
 - більше друкувати матеріалів на допомогу агітаторам і пропагандистам;
 - яскравіше й дохідливіше висвітлювати діяльність МТС.
- Знову ж виникають запитання.

Навіщо ставити завдання, належного виконання якого фактично нереально перевірити?

Де критерій чи межа абстрактних вказівок «поліпшити», «підняти», «більше», «яскравіше»?

Отож, ідеться про постанову, яка ні про що.

Те ж стосується і директивних партійних завдань на найближчу перспективу і цієї, і всіх інших редакцій газет області.

Ось «перли» щодо таких директив радянських газет від їхніх засновників та партійних контролерів у добу тоталітаризму:

«Всю діяльність газети спрямувати на виховання трудівників села в дусі суворого дотримання Статуту сільськогосподарської артілі, на підвищення їхньої свідомості, мобілізації всіх колгоспників і механізаторів на виконання головного завдання в сільському господарстві – значне підвищення врожайності всіх сільськогосподарських культур, подальше збільшення поголів'я громадського тваринництва за одночасного значного зростання його продуктивності.

Першочерговим завданням газети є мобілізація трудівників села на зразкове і своєчасне проведення догляду

за посівами і підготовки до збирання урожаю та заготовок хліба й інших сільськогосподарських продуктів.

Організаторську і виховну роль газети необхідно використати на подальше підняття політичної і виробничої активності трудівників сільського господарства з тим, щоб, незважаючи на погодні умови цього річної весни, *добитися високих урожаїв всіх сільськогосподарських культур і з честю виконати зобов'язання, взяті перед товаришем Сталіним*¹¹.

Постанова ця підписана секретарем обкому партії Д. Гапієм.

До речі – про міру покарання. Традиційно середні для тоталітарної пори, без заміни редактора (бо не було на кого). Стосувалося чотирьох об'єктів критики.

Редактору – догана й вимога «усунути відзначені в цій постанові недоліки та вжити необхідних заходів з поліпшення роботи редакції».

Начальнику політвідділу Вижницької МТС тов. Дорошенку – вказано «за відсутність належного контролю і керівництва роботою редакції політвідділівської газети».

Вижницькому райкому партії – вказівка «посилити контроль і надати необхідну допомогу».

Начальнику політсектору облуправління сільського господарства Г. Чалому – зобов'язання «укомплектувати апарат редакції газети політвідділу Вижницької МТС»¹².

Гострота й високий градус критичності обговорюваного на засіданні бюро обкому цього питання не були випадковими. Розгром однієї з багатотиражних газет Вижницького району став першим пунктом комплексу заходів, які розробляли партійні функціонери на виконання постанови ЦК КП(б)У від 23 червня 1952 р. «Про багатотиражні газети

¹¹ О работе редакции газеты политотдела Вижницкой МТС «Когоспник Буковини». *Архів редакції газети «Радянська Буковина»: постановлення бюро Черновицького обкома КП(б)України от 3 июля 1952 г. Папка «Директиви: Листування з обкомом партії за 1949–1952. Арк. 4.*

¹² О работе редакции газеты политотдела Вижницкой МТС «Когоспник Буковини». *Архів редакції газети «Радянська Буковина»: постановлення бюро Черновицького обкома КП(б)України от 3 июля 1952 г. Папка «Директиви: Листування з обкомом партії за 1949–1952. Арк. 5.*

політвідділів МТС західних областей УРСР і керівництво їхньою роботою». Зі змісту цієї постанови виглядає, що офіційний Київ був дуже незадоволений діяльністю цього сегменту місцевої преси в недавно приєднаних до УРСР областях. Кошти на видання цих газет витрачалися значні, а тієї віддачі, якої чекала від них партія, як видно зі змісту окремо взятої багатотиражки, не було.

Як зазвичай належало в таких випадках, на постанову «вищестоящого» партійного органу потрібно було негайно реагувати. І про результати повідомляти в Київ. Уже до кінця червня такі заходи були розроблені. Першим пунктом їх стала вказівка райкомам партії заслухати на своїх бюро звіти всіх редакторів багатотиражних газет, які виходили в кожному районі. Один такий, показовий, і було вирішено оперативно провести на засіданні обкому партії, про який ішлося вище.

Окремим пунктом цієї постанови була вказівка обласній газеті «Радянська Буковина» не рідше ніж раз на місяць уміщувати загальні й тематичні огляди політвідділівських газет, а також друкувати статті з узагальнення досвіду такої роботи. Більше того, редактора зобов'язали негайно подати до обкому довідку про те, скільки таких матеріалів (за назвами і датами) було надруковано за останній рік.

Судячи з наявної в архіві довідки, таку допомогу газета подавала: упродовж 1951 р. вміщено сім оглядів районних, багатотиражних та стінних газет.

Утім, чекати якоїсь ефективності від таких оглядів було намарне.

Направду: що корисного чи цікавого для працівників місцевих газет мали публікації цього жанру із такими заголовками: «В авангарді боротьби за врожай» (про кіцманську «Зорю», 28 берез.); «Питання партійного життя на сторінках районної газети “Сталінський Шлях”» (Сторожинець, 3 квіт.); «Остеронь важливого питання» (про «Новий Шлях», 14 квіт.); «За повне використання механізмів» («Радянська Правда» Кельменецької МТС, 31 лип.); «За прикладом котовців» (багатотиражка «Більшовик», 20 жовт.); «Більше

уваги стінним газетам» (27 жовт.); «Організатор змагання механізаторів» («Ленінець» Сокирянської МТС, 22 груд.)?

А ось назви статей на допомогу місцевим газетяркам, більшість із яких не мали ні фахової підготовки, ні практичних навичок журналіста: «Більше уваги розповсюдженню преси» (24 листоп.); «Місцеві газети і питання ідеологічної роботи» (9 груд.).

Доба розквіту багатотиражних газет завершувалася на початок 70-х рр. ХХ ст. Першими, ще до початку 1960-х рр., відійшли в історію багатотиражки політвідділів МТС – т. зв. міжколгоспні газети через ліквідацію цих структур. А це 18 назв.

Станом на 1 січня 1970 р. в Чернівецькій області залишалося всього п'ять багатотиражок. Маємо дані про якісний склад їхніх редакторів: з вищою освітою – два, незакінченою вищою – один, середньою – два, з дипломом про журналістську освіту – один¹³.

На кінець 1946 р. на Буковині було засновано 16 багатотиражок політвідділів МТС і дві – на промислових підприємствах. Усіх – 18 (Нариси історії..., 1980).

На кінець 1950-х рр. в області вже виходило 45 багатотиражних газет. Цифра ця постійно змінювалася у бік збільшення. Така тенденція спостерігалася до початку 70-х рр. минулого століття¹⁴.

Із середини 70-х рр. цей процес набув зворотного характеру. Причина: радянську економіку дедалі більше затискували застійні явища, що змушувало керівників промислових підприємств та колгоспів відмовлятися від нерентабельних виробництв. А саме таким було видання багатотиражних газет. На 1975 р. їх залишалося 6 (Нариси історії..., 1980, с. 235).

Підшивки таких газет, які ще дихають сотнями і тисячами різних історій і фактів доби, яка назавжди відійшла, але уроки якої ми не пізнали, чекають небайдужих дослідників.

¹³ Статистичний звіт про якісний склад творчих працівників редакцій газет Чернівецької області за станом на 1 січня 1970 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 275. Арк 1.

¹⁴ Список багатотиражних газет, які виходили в Чернівецькій області за станом на 1 січня 1959 року. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 143. Арк. 7.

Висновки

1. Типологічний ряд цього сегменту низової преси є таким: фабрично-заводські, колгоспні газети, газети політвідділів машинно-тракторних станцій (МТС), навчальних закладів.

2. Багатотиражну періодику правляча партія розглядала як важливий засіб організації трудящих міста і села для зомбування свідомості простих радянських людей головними ідеологемами системи. Ініціаторами появи відомчих багатотиражних періодичних видань здебільше виступали парткоми, комсомольські і профспілкові організації виробничих колективів. З одного боку, в цьому була зацікавлена керівна партія, адже з'являвся ще один важіль впливу на свідомість радянських людей. З іншого – мати свою газету було престижно для керівників таких підприємств чи організацій. Через неї вони також могли впливати на мобілізацію колективу, формувати громадську думку.

3. Порядок заснування багатотиражок був таким: зазвичай партком готував формально узгоджене комсомольською та профспілковою організаціями обґрунтування до райкому партії. Звідти папери надходили до відділу пропаганди і агітації обкому КПУ, де й готувалося питання для затвердження його на засіданні бюро.

4. Організаційно й фінансово діяльність багатотиражки забезпечувалася підприємством чи установою. Оскільки додаткова стаття витрат була немалою (наклад зазвичай поширювався в колективі безкоштовно), утримувати газету могли лише економічно міцні засновники. З огляду на це періодичність виходу цих газет не була регулярною: тижневі, двотижневі, місячні. Наклади складали від 300 до 1000 примірників.

5. Час виникнення багатотиражних газет 20-ті, а розквіту – 30-ті рр. ХХ ст. (ідеться про терени центру, півдня та сходу України). На західноукраїнські терени це явище прийшло вже по закінченні Другої світової війни двома етапами: у період становлення радянських заводів і фабрик та в початковий період околгосплення життя тутешніх селян.

6. Контроль за втіленням редакційної політики, проблемно-тематичного наповнення випусків здійснювався безпосередньо пропагандистами вищих партійних комітетів. Редакція обласної партійної газети і райкоми партії періодично організовували семінари та короткострокові для редакторів багатотиражок. Звіти про їх діяльність постійно заслуховувалися на засіданнях партбюро.

Література

Вакульчук, О. (2022). *Багатотиражні газети України як феномен радянської преси (1917–1941 рр.)*. Дис.... д-ра історичних наук. http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/aref_38.

Нариси історії Чернівецької обласної партійної організації. (1980). 111. Ужгород.

У сім'ї народів-братів. Перші кроки соціалістичних перетворень. (1969). *Північна Буковина: її сучасне і минуле*, 145. Ужгород: Карпати.

References

Vakulchuk, O. *Bahatotyrazhni hazety Ukrainy rokiv yak fenomen radianskoi presy (1917–1941 rr.)* [Mass-circulation press of Ukraine as a phenomenon of the Soviet press (1917–1941)]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora istoriychnkh nauk*. http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/aref_38 [in Ukrainian].

Narysy istorii Chernivetskoi oblasnoi partiinoi orhanizatsii [Essays on the history of the Chernivtsi Regional Party Organization]. (1980), 111. Uzhhorod [in Ukrainian].

U simi nardiv-brativ. Pershi kroky sotsialistychnykh peretvoren [In the family of brother nations: the first steps of socialist transformations]. *Pivnichna Bukovyna: yii suchasne i mynule*. (1969), 145. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].

Mykola Tymoshyk

Dr. habil. in Philology, Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)

**MULTI-CIRCULATION NEWSPAPERS:
TYPOLOGY, STATUS, FUNCTIONS, PROBLEMS**
(According to archival documents and materials of Bukovyna)

For the first time in Ukrainian journalism, the phenomenon of multi-circulation newspapers as the grassroots link of the mass media system of the Communist-Bolshevik system was conceptualized, which determines the novelty of the study, which aims to define the typology of this segment of the press, to find out the time and procedure of its foundation, and to characterise the peculiarities of its functioning.

This specific type of Soviet publications is an invention of a purely totalitarian system, one of the links of the control and repressive mechanism, with the help of which such a system could exist for so long.

Such a press is considered in the article as an important means of organizing urban and rural workers to zombify the minds of ordinary Soviet people with the main ideologues of the system. The places of establishment of such newspapers were usually economically strong production enterprises, large collective farms, state institutions, educational institutions, military units, inter-collective machine and tractor stations.

Together with the district, regional, republican and all-union tents, they formed a single mass media system.

The typology of this segment of the press is analyzed. It is characterized by the following varieties: factory newspapers, collective farm newspapers, newspapers of political departments of machine-tractor stations (MTS), educational institutions.

In the organizational aspect, the founders, financial foundations of publications, periodicity, volumes and budgets are characterized.

The conclusions emphasize that in practice, control over the thematic direction of mass-circulation newspapers, as well

as the selection of management personnel for them, belonged to the sphere of competence of the propaganda and agitation department of the regional party committee. However, taking into account the fact that this segment of the press was unprofitable and financed mostly by the founders themselves – enterprises, collective farms or educational institutions, the party's control over compliance with periodicity, volume, design was weaker compared to the requirements for district newspapers. Instead, the propaganda departments of the district and regional party committees more closely controlled the content and ideological orientation of the publications.

Keywords: mass-circulation newspapers, grassroots press, local journalists, collective farms, enterprises, machine-tractor stations, educational tasks, ideological work, labor groups.